

УДК 37.013

Н.В. КАРЛЕНКО

**ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ДУХОВНОГО ЗДОРОВ'Я У КОНТЕКСТІ
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МАТЕРІАЛЬНОГО ТА ДУХОВНОГО****Карленко Наталія Вікторівна** – здобувач Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Обґрунтовано філософсько-освітні засади аналізу взаємозв'язку духовного та матеріального у феномені духовного здоров'я. Досліджено проблеми формування духовного здоров'я в освіті.

Ключові слова: філософія освіти, духовне здоров'я, духовність.

Обоснованы философско-образовательные основания анализа взаимосвязи духовного и материального в феномене духовного здоровья. Исследованы проблемы формирования духовного здоровья в образовании.

Ключевые слова: философия образования, духовное здоровье, духовность.

The philosophical-education bases of analyses of links of spiritual and material in spiritual health phenomenon are grounded. The problems of forming of spiritual health in education are investigated.

Key words: philosophy of education, spiritual health, spirituality.

© Н.В. Карленко, 2013

Постановка проблеми. Філософсько-освітня проблематика дослідження духовного здоров'я пов'язана передусім з розумінням взаємозалежності процесу формування окремих складових особистості засобами освітнього впливу у межах її цілісності та факторів її забезпечення. Визнання пріоритетності духовного здоров'я як чинника виховання, розвитку та самоактуалізації особистості не може вважатися обґрунтованим без аналізу взаємовідносин духовної складової здоров'я з його іншими складовими у широкому соціокультурному контексті усього процесу особистісного становлення та розвитку. Адже цілком зрозуміло, що духовне здоров'я не може розглядатися ізольовано як від інших видів здоров'я, так і від інших атрибутів та характеристик людини, що формуються в освітньому процесі.

Стан дослідження проблеми. Проблематика духовного здоров'я досліджується у роботах Б.Ачкуріна, Ю.Єгорової, О.Міхеєнко, С.Франка та інших вітчизняних і зарубіжних авторів. Загалом обґрунтовано його значення для розвитку людини та формування цілей освітньої діяльності. Проте аналіз взаємозв'язку матеріальних та духовних чинників духовного здоров'я в освіті є малодослідженим аспектом проблеми.

Мета дослідження. Обґрунтування природи взаємозв'язку матеріальних та духовних чинників духовного здоров'я.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загалом здоров'я сьогодні у філософсько-освітньому плані розглядається як складний феномен, який суттєво визначає зміст, організаційні форми та спрямованість освітньої діяльності. Стосовно духовного здоров'я це дозволяє визначитися з основною проблемою його філософсько-освітнього осмислення у контексті чинників розвитку індивіда. Ця проблема носить дихотомічний характер і стосується духовних та матеріальних чинників становлення і розвитку особистості в освітньому про-

цесі. Сама проблема теж є багатовимірною, включаючи у себе співвідношення духовного здоров'я та матеріальної життєдіяльності, у тому числі способу життя, духовного та тілесного начал у здоров'ї людини, духовних та матеріальних (тілесно- і соціально-матеріальних) чинників самовизначення людини.

Домінування духовного здоров'я над іншими аспектами здоров'я людини пояснюється роллю духовних цінностей у житті людини. Духовне життя людини ґрунтується на тих цінностях та поглядах на життя, які вона сповідує і які мають забезпечити її задоволеність власним життям внаслідок його відповідності означеним поглядам та цінностям. Життя та діяльність кожної людини спрямовані на отримання позитивних вражень від життя у межах власної системи цінностей, які визначають її мислення, мотивацію, дії.

Сьогодні здоров'я людей залежить не стільки від власної системи охорони здоров'я, скільки від її способу життя та ціннісних основ сприйняття світу і свого місця у ньому. Щоб попередити чи вилікувати хворобу, потрібно насамперед виправити власний спосіб життя та його духовні основи – стати «духовно здоровим». Оскільки ж духовне життя складається із цінностей та поглядів на життя, то запорукою здоров'я є саме їх належне формування, що й забезпечується відповідним вихованням. Тілесно хвора людина – це, насамперед, «духовно хвора» людина, результат неправильного виховання і відсутності цінностей, які забезпечують душевний комфорт і фізичне здоров'я. Критерії духовного здоров'я й нездоров'я – це погляди на життя. Від того правильні вони чи ні, а також наскільки виражені, і залежить духовне здоров'я людини, а зрештою – і якість її життя як духовного, так і фізичного [2].

Для освітньої діяльності надзвичайно важливо, на що мають бути спрямовані виховні зусилля, щоб забезпечити духовні підвалини здоров'я людини.

Безперечно, перелік змістовних напрямів формування духовного здоров'я у контексті його впливу на фізичну складову здоров'я можуть бути різні. Ми згодні з тими дослідниками, які наполягають на інтегрованому формуванні якостей фізичного та духовного здоров'я з пріоритетом останніх. Змістовна основа виховної діяльності у цьому випадку могла б мати наступний вигляд.

По-перше, це самозбереження життя у контексті забезпечення власних фізичних потреб. Людина має піклуватися про забезпечення власного життєвого процесу – тілесного комфорту, їжі, безпеки тощо. Духовним компонентом виховання тут має бути узгодження тілесних потреб індивіда з потребами інших людей та соціуму загалом, а також попередження перетворення таких потреб у шкідливі звички (наприклад, потреби в їжі – у переїдання). По-друге, це прагнення до продовження роду, сімейного життя, виховання дітей. В основі цього прагнення – фізичні потреби і наявність відповідних фізичних можливостей, фізичного здоров'я. Проте духовним компонентом тут є позитивні враження від любові, дружби, турботи про родину. По-третє, це прагнення до лідерства та життєвого успіху. Ці якості є необхідними для мотивації ефективної діяльності людини у сучасному світі і ґрунтуються як на соціально-матеріальних, так і психологічних факторах, пов'язаних із самоствердженням особистості у власних очах та соціумі. Духовним аспектом є узгодження прагнення людини до влади і забезпечення власної значущості з інтересами інших людей та соціуму. Це дуже важливий аспект виховної діяльності, оскільки саме у цій царині відбувається відхід від поєднання особистих та гуманістичних цінностей [4].

Стан духовного здоров'я є важливим показником того, як суспільство створює умови для забезпечення здоров'я людей загалом. Якщо у суспільстві відсутні можливості для людини розвивати свої якості, необхідні для забезпечення власного, то таке суспільство можна вважати духовно хворим, воно продукує духовно хворих людей, що має своїм результатом соціальні негаразди і відповідно ще більше погіршення умов забезпечення здоров'я. Значною мірою це можна говорити про сучасне суспільство, яке стимулює людей до споживацтва та погоні за життєвими благами поза духовним контекстом буття, що виснажує сили людини, приводить до почуття незадоволеності, зрештою – розчарування та дезадаптації. Аналіз динаміки духовного та фізичного здоров'я в освітньому контексті свідчить про те, що загалом проблеми зі здоров'ям продукуються сучасним суспільством, яке формує духовно хворих людей. Неправильні цілі й цінності, завищення самооцінки, руйнівні емоції та пристрасті, неправильний спосіб життя є наслідком такого руйнівного соціального впливу, і саме йому має протистояти система освіти, формуючи духовне здоров'я на особистісному рівні і таким чином роблячи внесок у перебудову самого суспільства.

Реальним механізмом впливу освіти на негативне в духовному відношенні і відповідно спрямоване проти здоров'я людини соціальне оточення

слід вважати формування на особистісному рівні смисложиттєвих орієнтирів на засадах пріоритету духовних цінностей. Насамперед це формування в особистості розуміння значення духовних цінностей як рушійної сили власного розвитку та власної життєдіяльності. На цій основі формуються потреби особистості та прагнення до тих чи інших цінностей, а також розуміння міри при задоволенні власних потреб. Кінцевим результатом такого виховного впливу є усвідомлення людиною власної особистості, світорозуміння, справжніх життєвих пріоритетів у межах особистісної картини світу, що дозволяє жити й діяти у правильному напрямку, попереджуючи негативний вплив соціального оточення.

Слід сказати, що на сьогодні домінуюча роль духовного здоров'я як чинника розвитку здорової особистості доводиться не лише на рівні філософського аналізу. Уже існують дослідження взаємозв'язку між рівнем духовного здоров'я та здоров'я особистості загалом у межах встановлення конкретних кореляцій. Одна із кращих робіт у цій царині – «Релігійні, соціальні відносини й здоров'я» належить відомому американському досліднику Мелвіну Полнеру з Каліфорнійського Університету. У ній автор на основі аналізу емпіричних показників та соціологічних досліджень показав прямий зв'язок між рівнем духовного здоров'я, що проявляється в обґрунтованому переліку сповідуваних людиною цінностей, смисложиттєвих пріоритетів та форм поведінки, та рівнем її здоров'я. Виявилось, що люди з високим рівнем духовності дійсно мають більш високий рівень фізичного та загального здоров'я, не в останню чергу через спосіб життя, який вони ведуть [6]. Враховуючи результати подібних робіт, слід вважати, що на сьогодні переорієнтація освітньої діяльності на пріоритетність духовного здоров'я в якості основного чинника формування здорової особистості є не лише теоретично обґрунтованою, але й емпірично верифікованою.

Безумовно, вплив духовного здоров'я на фізичне здоров'я не є одностороннім. Скоріше, мова йде про взаємовплив, оскільки людина, як сукупність різних якостей, є в остаточному підсумку продуктом власної і матеріальної, і духовної діяльності. При дослідженні духовного здоров'я мова йде не лише про розкриття впливу духовності на біологічну природу людини, а й аналіз впливу людської тілесності на духовну діяльність. У такому розумінні тілесність може трактуватися у межах концепту «природа людини» і вважатися невід'ємним атрибутом характеристики людини як цілісної істоти, а відтак аналізуватися як аспект розуміння людської сутності [1, С.14]. У цьому зв'язку ми згодні з тими дослідниками, які вважають людський організм як людську тілесність субстратом надбіологічного порядку, оскільки тілесна основа людини виступає вже не як біологічний організм, а як людська тілесність, тобто явище культури і почуттєвий утвір, прямо пов'язаний з духовним світом людини. «Тому, - пише Р.Л. Лівшиць, - духовність особистості (так само як і бездуховність) не є чимсь абсолютно простим, елементарним. Особистість,

визначаючи свою смисложиттєву позицію в світі, самовизначається відносно суспільства (соціальних зв'язків і світу культури), у відношенні інших людей, а також відносно власної тілесності» [3, С. 49].

Розуміння тілесності як соціального та соціокультурного продукту дає підстави для аналізу взаємодії духовного та фізичного здоров'я, зокрема і як цілей освітньої діяльності. На сьогодні переважна більшість освітньої громадськості переконана, що проблема здоров'я в освітньому процесі має відношення лише до фізичного, тілесного розвитку людини. До цього часу педагогами дуже мало враховується значення здоров'язберігаючої та здоров'ярозвивальної освіти для духовного росту людини, що об'єктивно відбувається у процесі залучення особистості до відповідних культурних цінностей, навіть якщо це цінності фізичної, тілесної культури. Іншими словами, якщо духовність впливає на тілесність людини, а духовне здоров'я дає поштовх фізичному розвитку, то процес удосконалювання тіла детермінує, у свою чергу, процес духовного вдосконалення особистості, і відповідно фізичне здоров'я при цілісному, духовно детермінованому розвитку людини є важливим фактором забезпечення духовного здоров'я.

Ми розділяємо думку тих фахівців, які вважають, що проблема тілесності пов'язана із проблемою формування певних потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій, норм і правил поведінки людини, тобто її духовного світу та духовного здоров'я. На думку С.Л. Франка, духовне буття не вичерпується своїм предметним змістом, а має ще інший вимір углиб, що виходить за межі всього збагненого і пов'язаний саме з трансцендентальним виміром людської тілесності [5, С.134]. Духовна складова

культури суттєвим чином визначається тілесним буттям людей, їх фізичним станом, що теж є культурною цінністю. Тіло людини стає включеним у світ культури в результаті діяльності людини та суспільних чинників щодо його соціокультурної адаптації, і ця включеність реалізується через виконання певних соціальних функцій. Характер же їх виконання визначається майже виключно у духовній сфері, через систему цінностей та мотивів діяльності. Фізична культура, що регулюється духовними цінностями, визначає основний потенціал становлення та відтворення особистості як цілісної у своїй тілесно-духовній єдності. Тому культурна діяльність носить духовнотілесний характер і як інтегрований суспільно значимий феномен має своїм результатом розвиток самої людини.

Висновки. Таким чином, розуміння складності взаємодії тілесного та духовного має стати методологічною основою переосмислення природи формування духовного та фізичного здоров'я в освітньому процесі. На нашу думку, необхідно не тільки змінити структуру навчання й виховання, висунувши на перше місце завдання забезпечення духовного здоров'я особистості, а й узгодити із цим завданням традиційні напрями формування фізичної культури. Гуманізація та гуманітаризація освітнього процесу є основним механізмом забезпечення духовного здоров'я не лише на рівні індивіда, а й на рівні соціуму, оскільки високий рівень моральної зрілості всіх людей - одна з головних ознак духовного здоров'я суспільства». Проте забезпечується цей рівень не лише безпосередньо засобами формування духовності, а й через взаємозв'язок освітніх механізмів формування духовної та фізичної культури особистості, що є найбільш актуальним предметом подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Акчурин Б.Г. Физкультурная деятельность как форма воспроизводства духовного и социального здоровья / Б.Г.Акчурин// Теория и практика физической культуры. - 2009. - № 12. - С. 13-16.
2. Егорова Ю.Р. Духовность как объект социально-философского анализа / Ю. Р. Егорова. - Уфа: Уфимский гос. авиационный технический ун-т, 2010. - 173 с.
3. Лившиц Р.Л. Духовность и бездуховность личности / Р.Л.Лившиц. - Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 1997. - 362 с.
4. Міхеєнко О.І. Валеологія: основи індивідуального здоров'я людини: навчальний посібник / О. І. Міхеєнко. - Суми : Університетська книга, 2009. - 400 с.
5. Франк С.Л. Духовные основы общества: введение в социальную философию / С.Л.Франк. - М.: Логос, 1992. - 268 с.
6. Journal of Health and Social Behavior. - 1989. - № 30 - P. 92-104.